

DESPOBLAMENT A L'ALBIOL: UNA PERSPECTIVA HISTÒRICA

Bon dia,

He de començar agraint a l'associació *Alveolus* la invitació que, a través del Manolo Ortega, em vàreu fer de ser avui aquí. M'ho vau demanar - i vaig tenir la gosadia d'acceptar- perquè havia treballat fa uns anys alguns aspectes concrets de l'Albiol dels segles XVIII i XIX i el tema de l'emigració al segle XX de l'Albiol i de les Muntanyes de Prades en general, a partir de l'estudi dels padrons d'alguns llocs de destinació: Reus, Tarragona i la Selva.

La meva intervenció calia que donés la perspectiva històrica al tema que ens ocupa. A partir de certa edat quants cops hem vist descobrir la sopa d'all? La majoria de coses ja estan inventades, i allò que cal, això sí, és reinventar-les. Perquè el món canvia però el territori es manté i opcions que han estat vàlides en algun moment històric poden donar-nos pistes adaptades al present, sobretot a l'avenç tecnològic. És allò tan vell que la història ens explica el present i és una eina pel futur: la utilitat social de la història.

La primera pregunta que ens podem fer és: per què van marxar els habitants del terme de l'Albiol? En la resposta hi podem trobar allò que és necessari perquè tornin. I a continuació ens preguntem: per què van fer-ho en un moment concret; què els havia mantingut en el territori; quin havia estat l'ús de l'espai que havia possibilitat una explotació sostenible durant segles?

Quan entrem en un tema les preguntes es multipliquen i les respostes n'originen de noves que ens permeten anar aproximant-nos a la realitat. Des de l'associació se me'n van proposar quatre: 1) LES CAUSES DEL DESPOBLAMENT DELS MASOS; 2)ELS LLOCS DE DESTINACIÓ: AFLUÈNCIA CAP A LA SELVA I ALCOVER; 3) EL FUTUR RELLANÇAMENT DE L'ECONOMIA ALS MASOS DE L'ALBIOL i 4) LES PAUTES DE REPOBLAMENT DEL CENTRE HISTÒRIC. Les hem intentat respondre incidint sobretot en el passat, que és la nostra aportació. Quan parlarem de futur, la meitat de la intervenció, ho farem amb prudència, perquè ens falta coneixement del present i elements de judici per parlar amb autoritat.

L'ALBIOL, que Moreu-Rey en el magnífic treball -que de ben segur tots heu llegit-

albira que més que un poble és un terme grandíssim i tot de masies separades, té un poblament en el qual els factors físics són determinants. El topònim mateix, relacionat amb l'aigua, defineix un territori més que no pas un lloc de població. El relleu marcat i compartimentat amb tres depressions i dues zones de muntanya, marquen dues zones diferenciades: la zona alta i la zona baixa; i els factors històrics han comportat l'alternança de la primacia d'una sobre l'altra.

El nucli de l'Albiol com a tal neix al segle XI, com a defensa, en una època d'ocupació de les muntanyes. En el segle XII s'aixeca el castell i la ramaderia és important així com la rompuda de terres: es repobla amb la parcel·lació del territori que exploten les mateixes famílies durant tota la baixa edat mitjana. Del XII al XV és l'època daurada dels masos, el moment històric òptim d'ocupació. A finals del XV ens trobem amb uns 200 habitants.

Ja tenim dos elements geogràfico-històrics a considerar i que repassarem al final.

El nucli del poble mai no ha tingut un pes demogràfic important, el nivell màxim ha estat quan ha aglutinat un 25% de la població. Això permet afirmar encara a Moreu-Rey, el 1975, que el nombre d'habitants sempre ha anat relacionat amb el nombre de masos ocupats. L'estabilitat del poblament d'aquests continua a l'època moderna amb un lleuger increment a finals del XVIII-principis del XIX, coincidint amb la revolució demogràfica. El despoblament s'inicia a finals del mateix segle i s'accelera a partir del XX. Ell es preguntava si el 1970 hi havia un canvi de tendència gràcies a la millora de les comunicacions i a l'arribada de masovers.

Deu anys més tard, en l'estudi comarcal que va editar la Caixa de Catalunya en base les estadístiques del 1982, l'Albiol apareixia com una de les poblacions més pobres del Baix Camp: amb el menor nivell de renda, amb el menor consum d'electricitat, sense escola. I havia vist disminuir en les dues darreres dècades (1960 a 1980) una tercera part de la població. La inflexió encara no havia arribat.

Albert Manent responia al perquè del despoblament dels masos en el XX, que ell situa a partir de la dècada dels trenta i accelerat fins a mitjans dècada dels cinquanta, posant l'accent en l'economia, a partir d'haver parlat directament amb els protagonistes. Llegim: "Es despoblaren sobretot els masos de dalt de la muntanya. Tenien, en general, poca terra i no gaire bona i hi feien sembradura.

Subsistien amb un ramadet, una mica d'horta, faram i alguna peça de caça. D'altra banda, hi havia poca aigua. Els masos de les valls de sota el cingle eren rics d'aigua i hi trobàvem sobretot avellaners, olivers i vinya... fins que comença amb força la despoblació hi havia vida i la muntanya era poblada també per llenyataires i carboners... Però els masos no s'hi guanyaven la vida i alguns vivien molt justet... Les comunicacions no eren bones”.

Eufemià Fort en el seu estudi, més històric, veu com el problema del despoblament de l'Albiol i la seva decadència s'accentuen al segle XIX, quan les millors hisendes ja no són conreades pels propietaris, sinó que les nissagues de segles d'ocupació abandonen els masos i van a les viles properes (la Selva i Alcover) o a les ciutats. Això fa que les malvenguin o les tinguin en parceria amb el corresponent empobriment de les propietats en general. No marca l'inici en la fil·loxera, és a dir, en l'empobriment econòmic, sinó que veu que el procés ja s'havia iniciat a partir de la III guerra carlina, quan la muntanya esdevé un lloc d'inseguretat.

Podem repassar l'evolució dels habitants del terme de l'Albiol del 1787 al 1980, de 363 a 76:

1787: 363

1860: 333

1897: 319

1900: 277

1910: 318

1920: 259

1930: 220

1940: 233

1950: 147

1960: 109

1970: 79

1980: 76

Les xifres són prou eloqüents: a partir del màxim de finals del XVIII, en el segle XIX es mantenen per sobre dels 300. Del 1900 al 1940, es baixa dels 300 als 200. Del 1940 al 1950 l'efecte de la postguerra és evident, amb la pèrdua de més

d'una tercera part de la població. El 1950 baixen dels 150. Les dues dècades següents continua la davallada a l'entorn d'un 25% cadascuna. I el 1970 sembla arribar al mínim, quan s'estabilitza. El despoblament, ja iniciat a mitjan segle XIX, pren acceleració i arriba als mínims després de les dècades del "desarrollismo" franquista.

El despoblament de l'Albiol no és un fenomen local, i cal que li donem una resposta global i històrica. L'èxode rural del camp a la ciutat és un fenomen social, en base econòmica, fruit d'una voluntat política amb un clar canvi ideològic. De fet, el moviment de l'excedent de la mà d'obra del camp a la ciutat és constant, però allò de nou que succeeix en el segle XIX a Catalunya és l'abandonament definitiu del mas.

La gent del camp, que viu als masos, creu que viure a nuclis grans de població és millor: la vida a la ciutat passa a ser un ideal. Què hi ha la ciutat que ells no tenen? Una de les més destacades, els nous serveis que ha creat l'Estat. L'Estat liberal ha creat una sèrie d'organismes que ofereixen serveis públics, com l'ensenyament, o l'aigua corrent o el gas i l'electricitat. El sistema capitalista de producció ha creat els llocs de treball a les ciutats, on es concentren els sectors secundari i terciari, i la demanda de mà d'obra va en augment. La societat està canviant.

L'emigració sempre té dos pols: l'atracció i la repulsió. Si entre els motius d'atracció trobem els serveis públics i l'oferta de feina a les fàbriques; entre els de repulsió un de bàsic és la davallada de la renda agrària. A partir del ferrocarril i les importacions a Ultramar de productes agrícoles (1870-80), la crisi de preus al món agrari local és una realitat punyent. Amb la crisi de la fil·loxera i, sobretot, a partir del 1900, la renda agrària cau en picat. La fil·loxera fins i tot va portar a l'embargament d'algunes finques: entre el 1881 i el 1901 hi ha 847 edictes emesos des de Tarragona per l'impagament d'impostos a propietaris de l'Albiol.

La diferència de renda entre el camp i la ciutat és manifesta i creix al llarg del segle XX, en una disparitat de la qualitat de vida cada cop més grans.

Finalment, cal veure un element no menys important: l'emigració estimula l'emigració. Si en un primer moment l'èxode és lent, de mica en mica passarà a ser massiu fins a portar a la supressió dels serveis municipals. El futur dels infants i dels joves es veu lligat als nuclis de població. Els de masos, els de "muntanya",

es veuen com a gent més endarrerida, més supersticiosa, més desconfiada..., ancorats en el passat, enemics del progrés, un dels grans mites ideològics del segle XX. El futur passa per la urbs, centre del món polític, econòmic, social i cultural.

S'arriba, per tant, a un motiu ideològic que arriba al nivell personal, allò que en definitiva mou els ciutadans –ara que es parla tant de les motivacions o impulsos que ens porten a actuar–, un impuls davant una certesa: la vida als masos és cosa del passat i està abocada al fracàs i a la misèria; la vida del segle XX és la vida de la ciutat i dels pobles amb tots els serveis estatals i on un es pot “guanyar la vida”=tenir un sou cada mes, i estar a prop del progrés, del gran canvi que està vivint la societat, de la modernització.

Un cop decidit que cal marxar. Cap on van els veïns de l'Albiol? Entrem a respondre la segona pregunta.

L'èxode, com és natural, es dirigeix a les poblacions properes més grans, la Selva i Alcover, i les capitals del Camp: Reus, Valls i Tarragona. Alguns faran una primera migració més propera en la distància i després d'un temps saltaran a una ciutat més gran, al cap i casal, Barcelona i a l'entorn industrial. Es va allà on hi ha feina i allà on hi ha algú que farà l'arribada més fàcil, que pot ajudar a instal·lar-nos. Cal pensar en la importància de les xarxes de parentiu en tota emigració, i en el nostre cas, els microestudis realitzats així ho corroboren. Els veïns de l'Albiol que vénen a la Selva, molts hi tenien parents, i alguns hi tornen després de tres o quatre generacions d'haver-ne marxat.

De fet, la població amb més relació amb l'Albiol ha estat històricament la Selva, per l'explotació dels recursos naturals, com tots sabem, i això va fer escriure a Moreu-Rey que un possible però improbable futur de l'Albiol passava per la seva annexió a la Selva... amb el permís d'Alcover, evidentment.

Hem arribat al moment de parlar del futur.

Els qui han estudiat l'Albiol han imaginat solucions semblants. Moreu-Rey pel que fa a l'economia, veia que el futur era de retorn a l'època romana (un moment urbà per excel·lència), és a dir, reduïda a mínimes expressions productives:

explotació forestal i turisme rural: oci i esbarjo relacionat amb la natura a la part alta (unit a urbanitzacions de temporada); i a la zona baixa agricultura amb conreus intensius i especialitzats, amb una mecanització creixent.

Manent no parlava gaire diferent deu anys més tard: “El terme és molt gran i es troba constel·lat de masies, en bona part habitades, sobretot les de la plana i amb conreus que donen un alt rendiment. Forasters que estimen l’Albiol n’han recuperat cases o masos i són membres d’aqueixa petita comunitat que ara té el goig de poder conèixer moltes notícies sobre la seva vida segles enrere. Però cal mirar cap al futur com es fa amb la reconstrucció de cases i masos, el millorament de l’agricultura i la presència d’un turisme selectiu”.

Els geògrafs veien que el 1982 l’economia es basava en el sector primari, amb una superfície forestal en alça que ja suposava el 60% del terme, amb un increment en deu anys molt important. Creien que calia incidir en l’explotació forestal com a complement de la riquesa principal: l’explotació agrària. Apostaven per una solució en base tres línies de treball: l’ordenació del territori potenciant el sector primari, la transformació dels conreus en base a l’augment del regadiu i l’impacte de l’entrada a la UE (llavors CEE).

Pocs anys més tard, Ignasi Planas desenvolupava la primera, i donava les pautes per a una ordenació del territori de les Muntanyes de Prades, només viable amb una implicació ferma de l’administració pública. Marcava cinc punts.

1) En aquell moment creia en la necessitat de l’establiment d’una política de concentració municipal, que inclogués totes les Muntanyes de Prades dins d’un àmbit creant una sola entitat administrativa supramunicipal.

2) Veia la necessitat de confeccionar unes normes sobre l’ús del sòl i d’edificació. Proposava reforçar el sector primari de la zona i un tractament dels recursos forestals que permetés compaginar les activitats econòmiques amb la protecció natural.

3) Rescatar altres recursos complementaris, com els hidràulics, mines i pedreres, apicultura, i activitats ramaderes. Això calia fer-ho a través d’indústries dins d’un sistema cooperatiu de producció.

4) Opinava que el turisme fix podia arribar a ser incompatible amb l’agricultura i

la silvicultura per un enfrontament en l'ús del sòl. Veia com a negatiu la creació del Parc Natural, perquè portaria al despoblament, i la introducció de sectors industrials independents de les activitats primàries per l'impacte mediambiental negatiu.

5) Proposava un sistema viari que portés a unes comunicacions lògiques per afavorir el desenvolupament de la zona. De fet l'Albiol ja té una xarxa de camins que el relacionen amb els nuclis veïns en totes direccions: cap a la Selva, Alcover, Reus, Vilaplana, la Mussara i Mont-ral.

Altres, en anys posteriors, han pensat que una solució seria el turisme rural. Solsona ha estudiat com el turisme, impulsat per les administracions públiques, neix com element complementari a les activitats tradicionals rurals i suposa importants transformacions a tots nivells. De fet, s'implanta perquè se suposa que implicarà: millorar les condicions de vida de la població local, reactivar l'economia de les zones deprimides, generar rendes complementàries, incorporar la dona al treball remunerat, estabilitzar la població local, mantenir l'activitat agrícola, mantenir el patrimoni arquitectònic i preservar el medi físic. La solució màgica.

I en alguns llocs ha estat així. Quan s'ha fet ben fet, els efectes han estat la disminució dels desequilibris de renda entre la població rural i la població urbana, la permanència de les explotacions agràries i l'increment d'inversions en infraestructures, entre d'altres. En l'aspecte social, s'ha palesat una conscienciació dels habitants de l'autèntic valor del món rural, del seu entorn i la seva forma de vida.

Aquest és un punt important. La mentalitat ha canviat. Gemma Cánoves i Montserrat Villarino ens diuen que a inicis del segle XX neix als països industrialitzats la naturofília, el retrobament amb els valors de la natura i una imatge positiva del món rural. A partir dels 90 l'oci pren valor amb l'experiència turística, amb l'aportació cultural i la conservació natural i patrimonial.

El món rural ja no es veu com un món endarrerit i tancat. Al contrari. Al nostre país aquest retorn a la idíllica Arcàdia va trobar un bon grup de gent –la majoria joves– amb inquietud de recerca d'una millor qualitat de vida al recer de la natura, els quals han estat batejats com neo-rurals. La majoria amb professions liberals que els permetia el treball a casa o un horari flexible, que compaginaven la feina amb l'hort i la ramaderia pel consum. O alguns més radicals, que van optar per un

canvi de vida. Ho vaig viure de prop quan vivia a Girona, tenia alguns amics que havien deixat la Barcelona angoixant pels boscos del Montseny i les Guilleries.

I les diferències de renda? Ara estem en un moment nou: el sistema econòmic actual està en crisi i els serveis públics estan a la baixa. De fet, el món rural en moments de crisi té més mecanismes d'ajuda i suport, de cooperació i d'obtenció de recursos. Si la crisi urbana va en increment, a imitació d'altres èpoques de la història (la fi de l'imperi romà té un clar paral·lelisme amb el moment actual), el camp es tornarà a ocupar. I amb un avantatge clar: la tecnologia, que permet l'autosuficiència energètica i la connexió amb el món. És un moment per recuperar les unitats d'explotació i habitatge que són els masos.

Ara bé, no és tan fàcil ni tan matemàtic perquè són molts els factors a tenir presents. En primer lloc, un fet que podríem considerar *a priori* negatiu és el trencament amb l'ocupació. Parlem de començar de nou, de reocupar el territori. Per contrapartida, això permet marcar una estratègia a seguir, que passa per fer un repoblament amb criteris de respecte al territori i de consens. Cal tenir en compte les individualitats però dibuixar un marc comú. Cal que el decidiu els qui estimeu aquest territori i lluiteu per la seva preservació a tots nivells.

I a nivell del nucli del poble? Arribem a la quarta i última pregunta.

Moreu -Rey veia el seu futur molt negre fa quaranta anys, "sense comerç, sense artesanía ni la més elemental, sense escoles, sense metge, s'ha de veure condemnat a desaparèixer de l'inventari administratiu, com centenars d'ajuntaments muntanyencs més". Deia que una solució improbable de recanvi seria la creació d'un municipi real a la part baixa, abandonant la zona alta. Veia com una solució artificial mantenir la persistència del municipi gràcies a una població temporera, cases de segona residència, que mantindrien la ficció de poble.

Manent el 1985 posava un interrogant a si la construcció de segones residències de les Masies Catalanes "apuntalaran la trontollant economia municipal de l'Albiol actual i en sostindran l'esdevenidor. Tant de bo que no calgui que l'Albiol hagués de perdre ni una mica de la seva secular personalitat."

Un centre històric tan reduït, de menys de trenta cases al seu apogeu, té dues opcions clares: recuperar l'entitat de poble, amb una població permanent que permeti obtenir serveis i tot el que comporta; o fer-ne una població de segona residència i turisme rural. I segurament la solució real passa per unir les dues possibilitats en una de sola. Perquè sigui possible cal atreure el qui escull el lloc per a viure o de segona residència. De fet, gent porta gent. Si l'emigració va accelerar l'emigració, el mateix passarà en sentit contrari.

Els anys 90 hi ha qui va pensar en fer-ne un destí de turisme rural. Si s'apostés per aquest camí, Valls, citat per Solsona, ens diu: "L'estructura d'una destinació es fonamenta en productes turístics consistents, amb personalitat, homogenis, que conviuen amb harmonia i que es complementen entre si, de manera que el turista percebi una oferta global excel·lent". Calen unes bones comunicacions d'accés, un o més restaurants, una casa rural que permeti la pernoctació, cases de segona residència, i buscar un atractiu diferenciat. Cal poder comunicar als usuaris que es poden satisfer les seves necessitats socials, afectives i emocionals.

Si hagués fet aquesta aportació fa deu anys hauria respost que semblava una solució. El turisme rural era la solució al camp a imitació dels països europeus. A Espanya el turisme rural resorgeix amb força en els anys noranta, amb les cases rurals: allotjament, restauració, transport, oferta d'activitats, etc. El 1990 existien 35.000 places i el 2007 més de 103.000.

El sector públic, proper i llunyà, el qual va ser el motor amb l'aportació de recursos en forma de subvencions i inversions, està en un interrogant: ha passat a la història? Ara la solució passa per l'administració més propera, local, o per un grup d'individus amb interessos comuns, com sou vosaltres.

Deixeu-me acabar a mode de recapitulació, amb 15 punts:

1.- L'Albiol més que un poble és un vast terme ocupat per masos amb un relleu marcat que defineix dues zones ben diferenciades.

2.- L'ocupació òptima dels masos va ser a la baixa edat mitjana, amb uns 200 habitants.

- 3.- El nucli té una realitat municipal molt pobre en tots sentits, també l'històric.
- 4.- El despoblament comença a mitjan segle XIX i va *in crescendo* a partir de la crisi agrària de finals del XIX i el desenvolupament de la societat urbana de mitjans XX.
- 5.- El despoblament el podem definir com un fenomen social, en base econòmica, fruit d'una voluntat política amb un clar canvi ideològic. Les diferències entre la qualitat de vida i la renda cada cop més grans entre el món rural i el món urbà, a favor del segon, van motivar l'èxode. La societat passa a articular-se en base a nuclis grans de població.
- 6.- A finals del XX l'Albiol estava sota mínims, essent el poble a la cua de les estadístiques del Baix Camp.
- 7.- La millor forma de preservar el territori és l'ocupació humana sostenible.
- 8.- Cal tenir present que no estem parlant d'un procés de manteniment, sinó sobretot de nova ocupació.
- 9.- Quan parlem de moviments de població sempre existeixen els dos pols: el d'atracció i el de repulsió. El moment actual ve marcat per l'inici d'un intercanvi en els pols. El món rural ja no es veu com un món endarrerit i caduc, sinó tot al contrari. El món rural és un valor en alça.
- 10.- La crisi de la ciutat, si va a més, portarà l'ocupació del camp, perquè és on la població trobarà una millor qualitat de vida. Com ha passat en altres moments històrics, el moviment poblacional serà invers: els masos es tornaran a poblar.
- 11.- Si féssim una enquesta preguntant quines són les activitats econòmiques idònies per desenvolupar a l'Albiol, les respostes serien força homogènies: l'agricultura i ramaderia ecològiques, recuperar l'explotació forestal i altres recursos naturals tradicionals (mineria), productes d'artesania relacionats amb l'agricultura i la silvicultura; i la implantació del turisme rural, amb rutes a peu o fins i tot els esports d'aventura.
- 12.- L'opció de desenvolupar el turisme rural ha nascut sempre com a complement a les activitats del sector primari i subvencionat pel diner públic. On ha reeixit ha estat per la implicació col·lectiva dels veïns. En un moment de crisi, cal fer-ho molt ben fet.

13.- La població neo-rural, que no fa de pagès, sinó que viu i treballa al mig de la natura gràcies a la telemàtica és una altra opció. Compra paisatge, natura, tranquil·litat... La ideologia de les bucòliques torna a estar de moda, en paral·lel amb l'impuls de l'espiritualitat oriental i el valor de les coses naturals.

14.- La tecnologia permet la creació d'habitatges autosuficients. És la definició de mas. Recuperem l'antiga filosofia perduda al segle XX. Això sí, amb unes bones comunicacions a tots nivells. El segle XXI és el de la globalització.

15.- Hi ha diversos factors que apunten cap a un futur més o menys immediat de repoblament del territori. Cal planificar-lo perquè aquest no sigui anàrquic o el perjudiqui. Cal saber cap on es vol anar, definir un marc d'ocupació del sòl i d'activitat. Els que es van fer en anys anteriors ja no tenen validesa total, perquè les circumstàncies han canviat.

Ara bé, acabaré amb una frase molt sàvia de Moreu-Rey: "La interacció dels factors no sempre produeix els resultats més normalment escomptats." Dos més dos no sempre són quatre, sobretot fora del càlcul matemàtic.

Moltes gràcies.